

MENADŽMENT POSLOVNOG I REVIZORSKOG RIZIKA U 21. VEKU

BUSINESS AND MANAGEMENT AUDIT OF RISK IN THE 21 CENTURY

Andrijana D. Šterić¹

Rezime: Svaki klijent revizije ima svoj poslovni rizik i rizik finansijskog izveštavanja, a ti rizici zauzvrat utiču na rizik angažovanja i revizorski rizik. U cilju efikasne kontrole tih rizika revizor je prinuđen da koristi model revizorskog rizika u cilju planiranja i obavljanja procesa revizije. Da bi ostvario efikasan menadžment svih rizika, revizor mora da stekne detaljna saznanja o klijentu, o oblasti u kojoj on posluje, proizvodima, sistemu kontrola, finansiranju i planovima za menadžment rizika. Revizori vrše detaljan uvid u finansijske izveštaje i obavljaju analitičke postupke u cilju identifikovanja područja u kojima postoji povećan rizik od materijalno pogrešnih iskaza. Takva identifikacija pomaže revizorima da planiraju i obave proces revizije i obezbede razuman stepen uveravanja o tome da u finansijskim izveštajima klijenta ne postoje materijalno pogrešni iskazi.

Apstract: Audit clients have their own business and financial reporting risk, and those risks in turn affect the auditor's engagement risk and audit risk. In order to effectively manage those risks, the auditor must use the audit risk model to plan and conduct the audit. To accomplish effective risk management, the auditor needs to be thoroughly knowledgeable about the client, its industry, products, controls, financing and risk management plans. In fact, auditors perform financial statement review and analytical procedures to identify areas having a heightened risk of misstatement. This identification helps the auditors determine how to plan and perform the audit to provide reasonable assurance that no material errors exist in the client's financial statements.

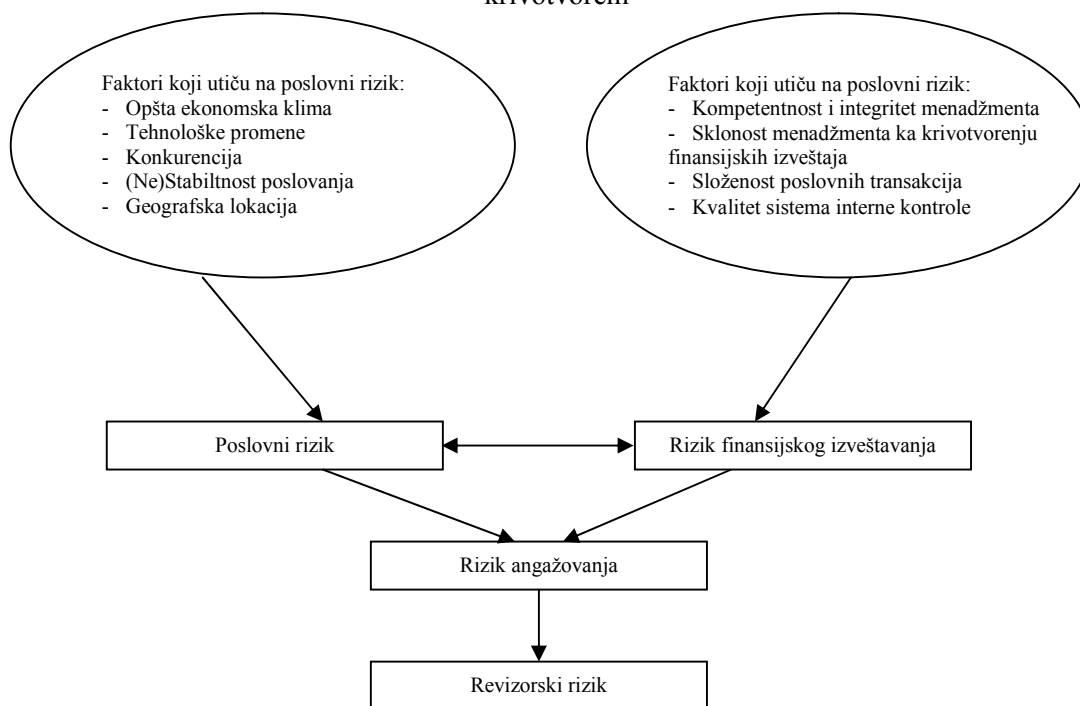
Rizik je neizbežni pratilac svih poslovnih procesa. Međutim, kao što smo to naučili iz najnovijih finansijskih kriza, rizik koji se ne kontroliše i ne prati može ugroziti poslovanje firmi - kako velikih tako i malih. Rizici se svakodnevno događaju; uvek postoji rizik da se ne prihvati novi proizvod, dese neočekivani ekonomski događaji, ili da se desi neki drugi neočekivani negativan ishod. Način na koji neka firma upravlja pomenutim rizicima utiče kako na ekonomsku vitalnost firme tako i na pristup revizora da obavi reviziju bilansa takvih klijenata. Neke firme imaju kontrolne mehanizme za identifikaciju, upravljanje, smanjenje ili kontrolu rizika, dok druge to nemaju.

Rizik je koncept koji prožima sve ljudske aktivnosti. Mi rizikujemo kada prelazimo ulicu. Firme rizikuju svaki dan kada obavljaju biznis. Postoje brojne definicije rizika kao i brojni pristupi koji se koriste za menadžment rizika. Ali, za obavljanje procesa revizije mogu se identifikovati sledeće četiri relevantne komponente rizika:

- *Poslovni rizik (Business Risk)* – rizik koji utiče na poslovanje i potencijalne ishode organizacionih aktivnosti u firmi
- *Rizik finansijskog izveštavanja (Financial Reporting Risk)* - rizik koji se odnosi na beleženje poslovnih transakcija i prezentiranje finansijskih podataka u bilansima firmi

¹ mr Andrijana D. Šterić¹, Beogradska poslovna škola - Visoka škola strukovnih studija, Kraljice Marije 73, 11000 Beograd

- *Rizik angažovanja (Engagement Risk)* – rizik da revizor u konkretnom revizorskom angažmanu kod nekog klijenta mora da ima u vidu eventualni gubitak reputacije, nemogućnost da naplati revizorsku uslugu, ili da pretrpi finansijske gubitke zbog nepoštenog menadžmenta koji ometa proces revizije
- *Revizorski rizik (Audit Risk)* – rizik da revizor izrazi pozitivno mišljenje o bilansima koji su krivotvoreni

Slika 1. Pregled elemenata rizika koji utiču na reviziju (Izvor: Rittenberg, L.E., Schwieger, B.J., & Johnstone, K.M., *AUDITING – A Business Risk Approach*, Sixth Edition, THOMSON, South-Western, 2008., p. 122)

Slika 1. ilustruje odnos između 4 navedene komponente rizika. U najširem smislu, poslovni rizik i rizik finansijskog izveštavanja dolaze od strane klijenta revizije i njegovog poslovnog okruženja, a ta dva rizika utiču kako na rizik angažovanja tako i na revizorski rizik. Delotvornost procesa upravljanja rizikom ima presudan uticaj na to da li će klijent i revizorska firma nastaviti ili prestati sa poslovanjem.

Faktori koji utiču na **poslovni rizik** svode se na sledeće: opšta ekonomska klima; tehnološke promene; konkurencija; poslovna (ne)stabilnost i geografska lokacija klijenta. S druge strane, sledeći faktori utiču na **rizik finansijskog izveštavanja**: kompetentnost i integritet menadžmenta klijenta; sklonost menadžmenta ka krivotvorenju finansijskih izveštaja; složenost poslovnih transakcija klijenta i delotvornost njegovog sistema interne kontrole.

Poslovni rizik i rizik finansijskog izveštavanja su međusobno tesno povezani. Na primer, menadžment koji je suočen sa oštrom konkurencijom i slabim finansijskim učincima može biti motivisan da zaobiđe slab sistem interne kontrole ili da iskoristi prednosti složenih finansijskih instrumenata i da iskaže željene rezultate u finansijskim izveštajima koji ne odražavaju ekonomsku realnost. S druge strane, i poslovni rizik i rizik finansijskog izveštavanja utiču na rizik angažovanja. Na primer, ukoliko klijent pribegne (oglasi) bankrotstvo ili pretrpi jako velike gubitke, vrlo je verovatno da će revizorska firma biti utužena za naknadu štete. U bliskoj prošlosti, revizorske firme su otkrile da se, onda kada vrše reviziju kod firmi čiji je integritet menadžmenta slab (WorldCom, Parmalat, AIG, ili Enron), suočavaju sa rizicima koji mogu da uruše samu revizorsku firmu ili da znatno povećaju troškove obavljanja procesa revizije.

Revizorski rizik se definiše kao rizik da revizor propusti da otkrije materijalno pogrešne iskaze u bilansima klijenta i, shodno tome, izrazi neadekvatno odnosno pozitivno mišljenje o tim bilansima. Revizor može staviti pod kontrolu revizorski rizik na dva različita načina:

1. Izbegne revizorski rizik tako što ne prihvati neke firme kao klijente, i tako izbegne bilo kakav rizik angažovanja.
2. Definiše revizorski rizik na onom nivou za koji veruje da će smanjiti verovatnoću da propusti da otkrije materijalno pogrešne iskaze u bilansima klijenta.

U procesu kontrole revizorskog rizika, revizor mora da uvaži činjenicu da nije uopšte moguće da se taj rizik potpuno eliminiše, već da se on samo može smanjiti većim obimom rada. Međutim, više rada dovodi do povećanja troškova revizije, što može povećati tenzije kod klijenta i njegovog menadžmenta. Na primer, ukoliko bi druga revizorska firma obavila reviziju po nižim cenama, postojeća revizorska firma ima sledeće izbore: (a) da ubedi klijenta da je u obostranom interesu da se revizorski rizik ne povećava; (b) da prihvati veći revizorski rizik; (c) da smanji iznos naknade za do tada obavljen posao u reviziji; ili, (d) izgubi dotadašnjeg klijenta revizije.

Da li svaka revizorska firma „ima pravo“ da vrši reviziju finansijskih izveštaja? Propusti koje su u prošloj dekadi imale revizorske firme dovele su do toga da se ta odredba dovede u pitanje. Većina revizorskih firmi je usvojila specifične postupke da prihvati revizorske angažmane kod klijenata za koje ocene kao suviše rizične. U nastavku, ćemo detaljno razmotriti kako revizori upravljaju rizikom angažovanja i revizorskim rizikom.

1. MENADŽMENT RIZIKA ANGAŽOVANJA

Možda najvažnija revizorska odluka koja se donosi u svakom revizorskom angažmanu odnosi se na odluku o tome da li prihvatiti novog ili zadržati postojećeg klijenta. Postoje brojni faktori koji utiču na odluku revizora da li da prihvate ili zadrže klijenta revizije, ali se kao najvažniji od njih smatraju sledeći:

- Integritet menadžmenta klijenta
- Nezavisnost i kompetentnost menadžmenta i odbora direktora
- Kvalitet procesa upravljanja i kontrole rizika
- Zahtevi izveštavanja i regulative
- Učešće ključnih interesnih grupa (stejkholdera)
- Postojanje transakcija sa povezanim subjektima
- Finansijsko stanje (pozicija) klijenta

Saznanja o *integritetu menadžmenta* revizori stižu iz izvora kao što su prethodni revizori, iskustva iz prethodnih revizija, nezavisni izvori informisanja, i slično. Revizor treba da razume i proceni (a) integritet menadžmenta, i (b) ekonomske motive koji utiču na ponašanje menadžmenta klijenta. Ovaj drugi faktor je imao veliki uticaj na krivotvoreno finansijsko izveštavanje do koga je došlo u prošloj dekadi.

Kada je reč o *nezavisnosti i kompetentnosti komiteta i odbora za reviziju*, smatra se da klijent koji nema efikasan sistem za upravljanje rizikom neizbežno povlači mnogo veći rizik angažovanja. Ponekad se tako uvećani rizik angažovanja može nadomestiti dodatnim postupcima revizije. Međutim, istraživanja su pokazala da revizori ne mogu uvek da obave dodatne postupke revizije koji će adekvatno nadomestiti slabosti u sistemu interne kontrole klijenta.

Revizor treba da ispita postojeće izveštaje tela koji se odnose na *regulativu i izveštavanje*. Pored toga, neke oblasti (bankarstvo, osiguranje, transport, i drugo) su podložne suvišnoj regulaciji. Regulatorna tela redovno vrše provere tako da revizori treba da izvrše uvide u izveštaje tih tela.

Eksterne interesne grupe (stejkholderi) imaju začajnu ulogu u procesu revizije. Generalno uzev, njihova mišljenja se reflektuju preko odbora direktora. Međutim, zdrav razum nalaže da revizor obavi razgovor sa nekima od tih grupa da bi čuo njihova mišljenja i razumeo ključne probleme ukoliko takvih ima.

Revizor je dužan da pribavi informacije o *obimu transakcija klijenta sa povezanim subjektima*. Male firme su one koje u velikoj meri koriste takve transakcije kako bi olakšale finansiranje i ostvarili neke svoje poslovne ciljeve. Osim toga, ove transakcije se često koriste za iskazivanje fiktivnih prihoda ili da se finansijska pozicija firme učini manje transparentnom.

Nijedan biznis se ne odvija nezavisno od *opšte ekonomske klime* u zemlji u kojoj klijent posluje. Finansijska kriza koja je počela 2008. godine ponovo je osnažila međuzavisnost svih firmi koje posluju na globalnim finansijskim tržištima. Svaki revizor mora da razmotri tekuće trendove u ekonomiji u kojoj posluje klijent kao i njihov uticaj na proces revizije.

Kada je reč o globalnom riziku angažovanja, smatra se da su posebno rizične kod onih klijenta koji imaju sledeće karakteristike:

- Nedovoljan iznos sopstvenog kapitala
- Odsustvo dugoročne strategije i poslovnih planova
- Niske troškove ulaska na tržište
- Zavisnost od ograničenog asortimana proizvoda
- Zavisnost od tehnologije koja brzo zastareva
- Nestabilnost budućih priliva gotovine
- Istorijat primene diskutabilne računovodstvene prakse
- Nalazi regulacionih tela

Revizor i klijent (odbor ili komitet za reviziju) treba da ostvare međusobno razumevanje prirode revizorskih usluga, dinamiku tih usluga, očekivanu naknadu za obavljen posao, odgovornost revizora za istraživanje nezakonitih radnji, odgovornost klijenta za pripremu informacija za obavljanje revizije, kao i za potrebu pružanja i drugih usluga koje obavlja revizorska firma. Revizorska firma treba da pripremi pismo o angažovanju (Engagement letter) u kome će sumirati i dokumentovati to razumevanje između revizora i klijenta. Pismo o angažovanju jasno precizira odgovornost i očekivanje obe strane i otuda je važan element za menadžment rizika angažovanja – posebno kada je reč o riziku utuživanja revizora.

2. MENADŽMENT REVIZORSKOG RIZIKA

Od revizora se očekuje da dizajnira i obavi proces revizije tako da stekne razumno uverenje o tome sa će materijalno pogrešni iskazi u bilansima biti otkriveni. Revizorski rizik i koncept materijalnosti su tesno povezani na način da je revizorski rizik definisan pomoću materijalnosti; odnosno revizorski rizik je rizik da neotkriveni - ali materijalno značajni, pogrešni iskazi postoje u finansijskim izveštajima čak i posle obavljenog procesa revizije.

Koncept materijalnosti prožima vrstu i obim revizije. Međunarodni standard revizije 320 – *Materijalnost u reviziji koncept materijalnosti definiše na sledeći način:*

„Informacija je od materijalnog značaja ako bi njeno izostavljanje ili pogrešno prikazivanje moglo da utiče na ekonomske odluke korisnika te informacije, koje ti korisnici donose na osnovu informacija sadržanih u finansijskim izveštajima. Materijalni značaj zavisi od veličine bilansne pozicije ili greške, koje su procenjene u konkretnim okolnostima pod kojima je do izostavljanja ili pogrešnog prikazivanja došlo. Zbog toga, materijalni značaj predstavlja prag ili tačku razgraničenja, a ne primarnu kvalitativnu karakteristiku koju informacija mora da ima da bi bila korisna.“

Materijalnost uključuje kako vrstu tako i iznos pogrešnog iskaza i mora se procenjivati u odnosu na značaj koji ona ima za korisnike finansijskih izveštaja.

3. KRITERIJI ZA OCENU MATERIJALNOSTI

Većina revizorskih firmi ima uputstva za revizore u cilju promovisanja konzistentnih kriterija za ocenu materijalnosti. Ta uputstva obično uključuju primenu procenata u odnosu na neku osnovu, kao što je ukupna aktiva, ukupan prihod, ili profit pre oporezivanja. U odabiru takve osnove (bazni reper), revizori uzimaju u obzir njenu stabilnost iz godine u godinu tako da se materijalnost bitno ne menja između dve revizije. Profit se obično brže menja nego što je to slučaj sa ukupnom aktivom ili prihodom.

Jednostavno uputstvo za reviziju malih firmi moglo bi, na primer, da bude da se globalna materijalnost uzme kao 1% od ukupne aktive ili od ukupnog prihoda, u zavisnosti od toga što je od toga dvoga veće. Uobičajena polazna tačka za većinu klijenata je 5% od neto dobiti. Za veće klijente taj procenat može biti i manji. Neke revizorske firme imaju komplikovana uputstva koja se baziraju na

oblasti u kojoj klijent posluje. Revizor može uputstva da koristi samo kao polaznu osnovu koju treba prilagođavati konkretnim okolnostima svakog revizorskog angažmana.

4. RAZUMEVANJE MODELA REVIZORSKOG RIZIKA

Rizik da revizor ne izrazi adekvatno mišljenje o bilansima koji su krivotvoreni se naziva *revizorskim rizikom*. Sam revizor je taj koji određuje i upravlja revizorskim rizikom. Taj rizik je tesno povezan sa konceptom materijalnosti i pod značajnim je uticajem rizika angažovanja. Revizor najpre procenjuje obim rizika angažovanja pa tek onda definiše obim revizorskog rizika. Preciznije, ukoliko revizor proceni rizik angažovanja kao: (a) visok - on neće prihvatiti takav revizorski angažman; (b) skroman – proceniće revizorski rizik kao vrlo nizak; i, (c) nizak – tada se revizorski rizik može proceniti na višem nivou u odnosu na klijente sa visokim rizikom angažovanja.

Revizorski rizik i rizik angažovanja se odnose na faktore koji bi mogli da ohrabre pojedince da modifikuju proces revizije. Ukoliko klijent klizi ka bankrotstvu, transakcije koje možda ne bi bile od materijalnog značaja za „zdrave“ klijente iste veličine mogle bi biti značajne za korisnike onih firmi koje su na putu ka bankrotstvu. Revizor određuje željeni revizorski rizik na osnovu procene obima rizika angažovanja. Pošto je revizorski rizik jedan koncept, on se obično ilustruje u numeričkom obliku i mnoge revizorske firme koriste statističke uzorke (stratume) da procene obim revizorskog rizika. Na primer, definicija obima revizorskog rizika na nivou od 0,01 za visoko rizične klijente i na nivou od 0,05 za klijente sa niskim nivoom rizika angažovanja. Ostale revizorske firme definišu revizorski rizik kao visok, skroman ili nizak i, shodno tome, prilagođavaju vrstu i obim revizorskih postupaka.

U definisanju modela revizorskog rizika treba poći od sledećih činjenica:

- Složene ili netipične transakcije će verovatno biti pogrešno evidentirane za razliku od rutinskih ili transakcija koje su svakodnevene.
- U meri u kojoj je sistem interne kontrole klijenta pouzdan, manja je verovatnoća da u bilansima budu iskazani materijalno pogrešni iznosi.
- Obim i ubedljivost pribavljenih dokaza revizije je u inverznom odnosu sa revizorskim rizikom, tj. niži revizorski rizik zahteva veći obim i ubedljivije dokaze revizije.

Model revizorskog rizika uključuje tri komponente: inherentni, kontrolni i detekcioni rizik i iskazuje se na sledeći način:

$$RR = IR \times KR \times DR$$

gde je:

Inherentni rizik (IR) - predosećaj (utisak) da finansijski izveštaji sadrže materijalno pogrešne iskaze, uz pretpostavku da ne postoji pouzdan sistem interne kontrole.

Kontrolni rizik (KR) - rizik da postoje materijalno pogrešni iskazi u finansijskim izveštajima koji neće biti ni sprečeni ni otkriveni od strane sistema interne kontrole klijenta.

Detekcioni rizik (DR) - rizik da ni postupci revizije neće otkriti materijalno pogrešne iskaze u finansijskim izveštajima.

Inherentni i kontrolni rizik se znatno razlikuju od detekcionog rizika po tome što oni postoje nezavisno od toga da li se vrši ili ne vrši revizija finansijskih izveštaja. Za razliku od njih, detekcioni rizik postoji samo onda kada se i ako se vrši revizija finansijskih izveštaja i jednostavno se svodi na bojazan da revizor ne izrazi adekvatno ekspertsko mišljenje o bilansima koji su predmet revizije.

Izveštaj nezavisnog revizora je završni čin ili faza revizije u kojoj se jasno izražava mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji u svemu prezentirani u skladu sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima, odnosno važećim računovodstvenim standardima, unapred utvrđenim kriterijem ili pravilima za bilansiranje.

Revizorski rizik je planska procena koju određuje sam revizor. Revizor procenjuje obim inherentnog i kontrolnog rizika, odnosno rizik da u računovodstvenim evidencijama postoje materijalno pogrešni iskazi za svaku značajnu komponentu finansijskih izveštaja. Na osnovu procene te dve komponente, revizor određuje obim detekcionog rizika koji mu je neophodan da kontroliše postojanje materijalno pogrešnih iskaza za svaku iole značajniju komponentu finansijskih izveštaja .

LITERATURA

1. Gramling, A.A., Rittenberg, L.E., & Johnstone, K.M., AUDITING, Seventh Edition, SOUTH-WESTERN GENGAGE Learning, 2010.
2. Rittenberg, L.E., Schwieger, B.J., & Johnstone, K.M., AUDITING – A Business Risk Approach, Sixth Edition, THOMSON, South-Western, 2008.
3. Soltani, B. AUDITING – An International Approach, Prentice Hall, Financial Times, 2007.
4. Konrath, L.F., AUDITING: A Risk Analysis Approach, 5th Edition, South-Western – Thomson Learning, International Edition, 2002.
5. Knechell, W.R., AUDITING – Assurance & Risk, Second Edition, South-Western – College Publishing, Thomson Learning, International Edition, 2001.
6. Arens, A.A., Elder, R.J. & Beasley, M.S., AUDITING AND ASSURANCE SERVICES – An Integrated Approach, Twelfth Edition, Prentice Hall, 2008.
7. Gray, I. & Manson, S., The Audit Process: Principles, Practice and Cases, Fifth Edition, SOUTH-WESTERN GENGAGE Learning, 2011.